

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ
ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԹՎԻ ԱՌՆՎԱԶՆ ՄԵԿ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴԻ
ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ «ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿԱՆՈՆԱԿԱՐԳ»
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔԻ 52-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 2-ՐԴ ՄԱՍԻ, 3-ՐԴ ՄԱՍԻ, 4-ՐԴ
ՄԱՍԻ ԵՎ 7-ՐԴ ՄԱՍԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2022 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 1-Ի
ՍԴՈՒ-1627 ՈՐՈՇՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՄԱՍԵՐԻ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ հինգերորդի դիմումի հիման վրա՝ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 3-րդ մասի, 4-րդ մասի և 7-րդ մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2022 թվականի փետրվարի 1-ի ՍԴՈՒ-1627 որոշմամբ (իրապարակվել է 2022 թվականի փետրվարի 4-ին) որոշել է.

«1. «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 3-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ կետերը, 4-րդ մասը և 7-րդ մասը համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը համապատասխանում են Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ դրանցով սահմանված ժամկետներում պարզամավորին Ազգային ժողովի նիստերի դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից զրկելը չի կարող արգելք հանդիսանալ այդ պարզամավորի կողմից Ազգային ժողովի նիստերում քվեարկություններին մասնակցության համար (...):»:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի փետրվարի 1-ի ՍԴՈ-1627 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում եմ իմ հատուկ կարծիքը՝ որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ:

1. Ազգային ժողովն անմիջականորեն ժողովրդի կողմից ձևավորվող, ներկայացուցչական մարմին է, որում խմբակցությունների և Ազգային ժողովի այլ մարմինների հետ մեկտեղ կարևոր դերակատարում ունեն նաև առանձին պատգամավորները: Վերջինիս իրավունքների և գործունեության երաշխիքների ամրագրումն առանցքային նշանակություն ունի պատգամավորների կողմից իրենց առաքելության իրականացման հնարավորություն ապահովելու հարցում: Առանձին պատգամավորների լիազորությունների պաշտոնական ճանաչման և երաշխավորման սկզբունքի կարևորությունն ընդգծել է նաև «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (այսուհետ նաև՝ Վենետիկի հանձնաժողով)՝ այն համարելով ժողովրդավարական խորհրդարանական գործընթացների անկյունաքարը¹:

Հարկ է ընդգծել, որ Ազգային ժողովի պատգամավորները Սահմանադրությամբ օժտված են միասնական իրավական կարգավիճակով՝ անկախ Ազգային ժողովի այս կամ այն խմբակցությանը (կառավարող կամ ընդդիմադիր) անդամակցության հանգամանքից: Հետևաբար նրանց համար պետք է ապահովվեն միևնույն իրավունքները և գործունեության երաշխիքները (խոսքը չի վերաբերում պատգամավորի լիազորություններից բացի նաև այլ լիազորությունների իրականացմամբ պայմանավորված, օրինակ, վարձատրության ավելի բարձր դրույքաչափի սահմանմանը և այլն): Մասնավորապես՝ անձեռնմխելիությունը (Սահմանադրության 96-րդ հոդված), օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների,

¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Report on the role of the opposition in a democratic parliament, CDL-AD(2010)025, 15-16 October 2010, § 60.

հայտարարությունների և ուղերձների ընդունմանը մասնակցելու իրավունքը (Սահմանադրության 103-րդ հոդված)), օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը (Սահմանադրության 109-րդ հոդված), Կառավարության անդամներին բանավոր և գրավոր հարցեր ուղղելու իրավունքը (Սահմանադրության 112-րդ հոդված), հրատապ թեմայով քննարկումներին մասնակցելու իրավունքը (Սահմանադրության 114-րդ հոդված) հավասարապես ճանաչվում են բոլոր պատգամավորների համար:

Բոլոր պատգամավորներն օժտված են նաև ազատ մանդատով, ինչն ամրագրում է ստացել Սահմանադրության 94-րդ հոդվածում: Նշված դրույթը սահմանում է, որ պատգամավորը ներկայացնում է ամբողջ ժողովրդին, կաշկանդված չէ հրամայական մանդատով, առաջնորդվում է իր խղճով և համոզմունքներով:

Ազատ մանդատի սկզբունքին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է 2009 թվականի հունիսի 30-ի ՍԴՈ-810 որոշմամբ՝ արձանագրելով, որ ազատ մանդատի ուժով պատգամավորը կաշկանդված չէ անգամ ընտրողների կամքով, նա ազատ է իր պատգամավորական գործունեության մեջ, ներառյալ քվեարկությունը խորհրդարանում: Ազատ մանդատի սկզբունքը պատգամավորի սահմանադրական կարգավիճակը պայմանավորող այլ առանցքային երաշխիքների հետ մեկտեղ (*ինդեմնիփետր*՝ 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, *անձեռնմխելիություն*՝ 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասեր) հնարավորություն է տալիս ձևավորելու այլ իշխանության ճյուղերից **անկախ օրենսդիր իշխանություն**՝ Ազգային ժողով, և պատգամավորներին դիտարկել որպես **ամբողջ ժողովրդի**, այլ ոչ թե իրենց ընտրողների կամ թեկուզև ամբողջ ընտրազանգվածի ներկայացուցիչներ, ապահովելով խորհրդարանի համախմբող գործառույթը: Ազատ մանդատի սկզբունքը՝ որպես **ներկայացուցչական ժողովրդավարության** հիմքերից մեկը, հնարավոր է դարձնում կարծիքների բախումը խորհրդարանում և ապահովում Ազգային ժողովի՝ փոխհամաձայնության հանգելու ունակությունը: Հետևապես, ազատ մանդատի շնորհիվ է խորհրդարանում ապահովվում հավասարակշռությունը տարբեր մասնակի

(քաղաքական) շահերի միջև, որով պայմանավորված է բարձրագույն սահմանադրական մարմիններից մեկի գործունակությունը՝ ընդունելու օրենքներ, կայացնելու որոշումներ և իրականացնելու իր այլ լիազորությունները:

Հարկ եմ համարում նշել, որ պատգամավորը ներկայացնում է ամբողջ ժողովրդին՝ ի թիվս այլնի, մասնակցելով խորհրդարանում տեղի ունեցող քննարկումներին, բանավեճերին, մտքերի փոխանակումներին, առաջարկելով այլընտրանքային մոտեցումներ և լուծումներ, մասնակցելով կառավարության գործունեության նկատմամբ խորհրդարանական վերահսկողությանը: Սահմանադրության 94-րդ հոդվածով ամրագրված՝ պատգամավորի՝ ամբողջ ժողովրդին ներկայացնելու, հրամայական մանդատով կաշկանդված չլինելու և իր խղճով ու համոզմունքներով առաջնորդվելու սկզբունքից բխում է պատգամավորի խոսքի ազատությունը: Ակնհայտ է, որ խորհրդարանում ներկայացվում են տարբեր դիրքորոշումներ և հայացքներ, ուստի խորհրդարանի գործունեության անբաժան մասն են կազմում քննարկումները, բանավեճերը և քննադատությունները: Պատգամավորն իր գործառույթները կարող է արդյունավետորեն իրականացնել միայն այն դեպքում, երբ գործնականում ունի սահմանված եղանակներով իր դիրքորոշումը ներկայացնելու լիարժեք հնարավորություն:

Ավելին, հանրությունն իրավունք ունի իմանալ, թե երկրում կառավարումն ինչպես է իրականացվում, որոնք են քաղաքականության ուղղությունները և դրանց կապակցությամբ որդեգրված մոտեցումները: Այս տեսանկյունից պատահական չէ, որ Ազգային ժողովի նիստերը հրապարակային են, իսկ փակ նիստում քվեարկությունն արգելված է (Սահմանադրության 101-րդ հոդված): Նիստերի հրապարակայնությունը նաև առանձին հարցերի վերաբերյալ պատգամավորի դիրքորոշումը հանրությանը հասանելի դարձնելու գործիք է, որի միջոցով է նաև ապահովվում քաղաքական գործընթացներում թափանցիկությունը և հաշվետվողականությունը:

Բնականաբար, պատգամավորի դիրքորոշման ներկայացումը կարող է ուղեկցվել նաև սուր քննադատությամբ, սակայն վերջինս պետք է զերծ մնա այնպիսի

արտահայտություններից և գործողություններից, որոնք չեն տեղավորվում քաղաքակիրթ բանավեճի սահմաններում՝ խաթարելով պատգամավորների և խորհրդարանի նկատմամբ հանրային վստահությունը: Պատգամավորի դիրքորոշման ներկայացումը չպետք է ընկալվի որպես խորհրդարանի աշխատանքներին խոչընդոտելու գործիք, այլ պետք է ուղղված լինի դրանց արդյունավետության բարձրացմանը՝ նպաստելով խորհրդարանի կողմից որոշումների կայացման գործընթացի որակի բարձրացմանը:

Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ թե՛ կառավարող և թե՛ ընդդիմադիր խմբակցություններում ընդգրկված պատգամավորները պետք է իրենց վարքագծով դրական օրինակ ծառայեն հանրությանը: Խորհրդարանում պատգամավորների խոսքն ու գործողությունները չպետք է ուղեկցվեն ատելության խոսքով, վիրավորական արտահայտություններով և ոչ պատշաճ վարքագծի այլ դրսևորումներով: Պատգամավորի ցանկացած գործունեության վերջնական գնահատականը տալիս է ժողովուրդը՝ ընտրությունների միջոցով, իսկ յուրաքանչյուր խմբակցություն պետք է մտահոգ լինի իր կազմում ընդգրկված պատգամավորի՝ ոչ պատշաճ, հասարակության կողմից պարսավելի վարքագծով, քանի որ պատգամավորի նման վարքագիծն ազդեցություն է ունենում նաև խմբակցության նկատմամբ հանրային վստահության վրա:

Պատգամավորի խոսքի ազատության կարևորությանը և դրա սահմաններին անդրադարձել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան), որն իր որոշումներում արտահայտել է, ի թիվս այլնի, հետևյալ դիրքորոշումները.

- թեև խոսքի ազատությունը կարևոր է բոլորի համար, այն հատկապես կարևոր է ժողովրդի կողմից ընտրված ներկայացուցչի համար: (...) Համապատասխանաբար, նրա խոսքի ազատությանը միջամտությունները (...) պահանջում են Եվրոպական դատարանի կողմից առավելագույն ուսումնասիրություն» (*case of Piemont v. France, app. nos. 15773/89 and 15774/89, 27.04.1995, § 76*).

- կասկած չկա, որ խորհրդարանում խոսքը պաշտպանվածության բարձր մակարդակ է վայելում: Խորհրդարանը ժողովրդավարական հասարակությունում բանավեճի եզակի ֆորում է, որը հիմնարար նշանակություն ունի: (...) Այդուհանդերձ, թեև խորհրդարանական բանավեճերի ազատությունը ժողովրդավարական հասարակությունում հիմնարար նշանակություն ունի, այն իր բնույթով բացարձակ չէ: (...) Խորհրդարաններն իրավունք ունեն արձագանքել այն դեպքերում, երբ նրանց անդամները դրսևորում են օրենսդիր մարմնի բնականոն գործունեությունը խաթարող կարգազանց վարք: Ճիշտ այնպես, ինչպես խորհրդարանական անձեռնմխելիության ընդհանուր ճանաչված կանոնն է առաջարկում խորհրդարանում խոսքի համար ընդլայնված, բայց ոչ անսահմանափակ պաշտպանություն, այնպես էլ խորհրդարանում խոսքի որոշ սահմանափակումներ, որոնք պատճառաբանված են խորհրդարանական գործերը կարգապահորեն վարելու անհրաժեշտությամբ, նույնպես պետք է համարվեն հիմնավորված (*case of Karácsony and others v. Hungary, app. nos. 42461/13 and 44357/13, 17.05.2016, §§ 138, 139*).

- «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան սերտ կապ է հաստատում արդյունավետ քաղաքական ժողովրդավարության և խորհրդարանի արդյունավետ գործունեության միջև: Համապատասխանաբար, կասկած չկա, որ խորհրդարանի արդյունավետ գործունեությունը ժողովրդավարական հասարակության համար առանցքային նշանակություն ունի, հետևաբար ազատ խոսքի կիրառումը խորհրդարանում կարող է երբեմն ստիպված լինել զիջել խորհրդարանական գործերը կարգապահորեն վարելը պաշտպանելու լեգիտիմ շահերին, ինչպես նաև մյուս պատգամավորների իրավունքների պաշտպանությանը: Խորհրդարանում կարգապահ բանավեճը, ի վերջո, ծառայում է քաղաքական և օրենսդրական գործընթացին, օրենսդիր մարմնի բոլոր անդամների շահերին՝ հնարավորություն տալով նրանց հավասար պայմաններով մասնակցել խորհրդարանական գործընթացներին, և ընդհանուր

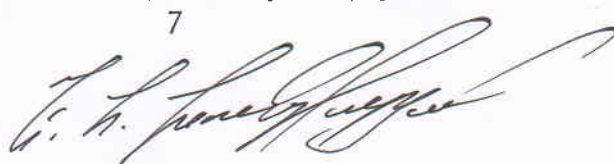

առմամբ հասարակության շահերին (*case of Karácsony and others v. Hungary, app. nos. 42461/13 and 44357/13, 17.05.2016, § 141*):

Պատգամավորների վարքագծին և խորհրդարանում կարգապահությանն անդրադարձել է նաև Վենետիկի հանձնաժողովը՝ նշելով, որ առկա է խորհրդարանում կարգուկանոն պահպանելու և առանձին պատգամավորների կամ նրանց խմբերի իրավունքների և վարքագծի հետ կապված վեճերը լուծելու անհրաժեշտություն: Նույնիսկ եթե պատգամավորները պաշտպանված են արտաքին իրավական գործողություններից իրենց կարծիքների և դիտողությունների համար, նրանք դեռ կարող են ենթարկվել ներքին կարգապահական տույժերի (CDL-AD(2014)011, § 100), որոնք մշակվում և կիրառվում են խորհրդարանի ներսում: Միևնույն ժամանակ, կարգապահական և այլ ընթացակարգային հարցերով զբաղվող ներքին մարմինները չպետք է դառնան քաղաքական շահարկումների գործիք մեծամասնության ձեռքում²:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ հարկ եմ համարում նշել, որ պատգամավորի խոսքի ազատությունը վերջինիս տրամադրում է խորհրդարանում իր դիրքորոշումը ներկայացնելու լայն, սակայն ոչ անսահմանափակ հնարավորություն: Պատգամավորի խոսքը կարող է կառուցվել նաև սուր քննադատությունների վրա, ուստի անհրաժեշտ է այնպիսի քաղաքական մշակույթի ձևավորում և ամրապնդում, որում ապահովվում է հակադրվող տեսակետների և սուր քննադատության նկատմամբ հանդուրժողականության մթնոլորտ: Միաժամանակ պատգամավորն իր խոսքում պետք է առաջնորդվի ժողովրդավարական կայունությունը, համագործակցությունը և փոխադարձ հանդուրժողականությունը խթանելու անհրաժեշտությամբ: Ընդ որում, պատգամավորի խոսքի ազատությունը կարող է սահմանափակվել, ինչը յուրաքանչյուր դեպքում ենթակա է գնահատման՝ հաշվի առնելով կոնկրետ դեպքի հանգամանքները:

² European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Parameters on the relationship between the parliamentary majority and the opposition in a democracy: a Checklist, CDL-AD(2019)015, 21-22 June 2019, endorsed by the Committee of Ministers (5 February 2020), § 153.

7

2. Սահմանադրության 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ Ազգային ժողովի նախագահը ներկայացնում է Ազգային ժողովը և ապահովում նրա բնականոն գործունեությունը:

Անհրաժեշտ եմ համարում նշել, որ կիսում եմ ՍԴՈ-1627 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած այն դիրքորոշումը, որ «(...) Ազգային ժողովի բնականոն գործունեության ապահովումը բովանդակային առումով ավելի ընդգրկուն է, քան Ազգային ժողովի նիստի բնականոն ընթացքն ապահովելը և ենթադրում է Ազգային ժողովի նախագահի կողմից [«Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական] օրենքով սահմանված մի շարք լիազորությունների իրականացում ինչպես Ազգային ժողովի նստաշրջանների/նիստերի միջև ընկած ժամանակահատվածում, այնպես էլ դրանց ընթացքում: Ազգային ժողովի նիստերի բնականոն ընթացքի ապահովման հարցում առանցքային է նիստը նախագահողի (Ազգային ժողովի նախագահ կամ փոխնախագահ) դերակատարությունը»:

Այդուհանդերձ, չեմ կարող համաձայնել պատգամավորի նկատմամբ կարգապահական միջոցներ կիրառելու Ազգային ժողովի նախագահի (նիստը նախագահողի) լիազորությունների կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած դիրքորոշումներին:

Այսպես՝ Ազգային ժողովի կանոնակարգով Ազգային ժողովի նախագահի համար պետք է նախատեսվեն Ազգային ժողովի բնականոն գործունեությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ լիազորություններ: Այդուհանդերձ, դրանք պետք է համատեղելի լինեն պատգամավորների կողմից իրենց գործառույթների իրականացման հետ: Այսինքն՝ Ազգային ժողովի բնականոն գործունեությունն ապահովելու սահմանադրական գործառույթի անվան ներքո Ազգային ժողովի նախագահին չեն կարող վերապահվել այնպիսի լիազորություններ, որոնք անհամաչափորեն կմիջամտեն պատգամավորների՝ Սահմանադրության 94-րդ

հողվածից բխող խոսքի ազատությանը՝ խաթարելով նրանց լիազորությունների իրականացումը:

Հաշվի առնելով պատգամավորների կողմից անթույլատրելի վարքագիծ դրսևորվելու դեպքում արագ և արդյունավետ կերպով արձագանքելու և կարգուկանոնը վերականգնելու անհրաժեշտությունը՝ կարծում եմ, որ Ազգային ժողովի նախագահին կարող է վերապահվել ներգործության միջոցներ կիրառելու լիազորություն: Սակայն օրենսդրի կողմից այդ միջոցների ընտրությունը պետք է հիմնված լինի միայն կոնկրետ իրավիճակում կարգուկանոնը, նիստի բնականոն ընթացքը վերականգնելու անհրաժեշտության վրա: Ըստ այդմ, Ազգային ժողովի նախագահին չի կարող վերապահվել պատգամավորի նկատմամբ շարունակական բնույթի ներգործության միջոցներ կիրառելու լիազորություն: Նշված եզրահանգումը հիմնված է այն իրողության վրա, որ շարունակական բնույթի ներգործության միջոցների կիրառումը կարող է առաջացնել պատգամավորի նկատմամբ «պատժիչ» միջոցներ գործադրելու տպավորություն, ինչը չի բխում սահմանադրի կողմից ինչպես պատգամավորին տրված իրավական կարգավիճակից, այնպես էլ Ազգային ժողովի նախագահի գործառույթներից: **Ավելին, խորհրդարանական ժողովրդավարության պայմաններում Ազգային ժողովի նախագահը չպետք է միանձնյա որոշի, թե տևական ժամանակի ընթացքում որ պատգամավորները պետք է հնարավորություն չունենան Ազգային ժողովում իրենց դիրքորոշումը ներկայացնելու՝ արգելելով այդ պատգամավորների կողմից իրենց դիրքորոշումն արտահայտելը:**

Անդրադառնալով խորհրդարանի նախագահի լիազորություններին՝ Վենետիկի հանձնաժողովը նշել է, որ խոսնակը պետք է հնարավորություն ունենա կարգավորելու առանձին պատգամավորների խոսելու իրավունքն օրակարգով նախատեսված սահմաններում, սահմանափակելու ոչ վերաբերելի կամ չափազանց երկար ելույթները, վիրավորական խոսքը և այլն: Այնուամենայնիվ, այդ լիազորությունը կարող է հեշտությամբ չարաշահվել մեծամասնությանը հարող խոսնակի կողմից՝

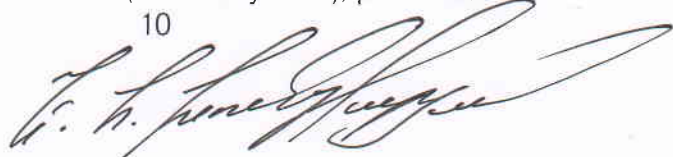
9

ընդդիմադիր պատգամավորների կողմից արտահայտված լեգիտիմ քննադատությունը լռեցնելու նպատակով: Հետևաբար պետք է լինի խոսնակի որոշումները (կապված ելույթի ժամանակի և, ընդհանրապես, խորհրդարանում ընթացակարգերի իրականացման հետ) բողոքարկելու հնարավորություն կոլեկտիվ մարմնին, որտեղ ընդդիմությունը պատշաճ կերպով ներկայացված է (օրինակ՝ խորհուրդ, որը կազմված է հանձնաժողովների նախագահներից՝ պայմանով, որ նախագահությունները բաշխված են համաչափորեն)³:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ պատգամավորների նկատմամբ Ազգային ժողովի նախագահի կողմից ներգործության միջոցներ կիրառելու հնարավորություն նախատեսող իրավակարգավորումների սահմանադրականությունը պետք է քննարկվի՝ հաշվի առնելով սահմանված միջոցի բնույթը և դրա համատեղելիությունը պատգամավորի կարգավիճակի, դրանից բխող նրա խոսքի ազատության և Ազգային ժողովի նախագահի սահմանադրական գործառույթների հետ:

3. «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ նիստը նախագահողի օրինական պահանջը չկատարելու, քննարկվող հարցից ելույթում շեղվելու, վիրավորական արտահայտություն անելու, բացակա պատգամավորի փոխարեն գրանցվելու կամ քվեարկելու, պատգամավորի քվեարկությանը խոչընդոտելու, Ազգային ժողովի նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու կամ նիստի կարգը խախտող այլ գործողություն կատարելու դեպքում նախագահողն իրավունք ունի պատգամավորի նկատմամբ կիրառելու կարգապահական միջոցներ, իսկ նիստին ներկա գտնվող այլ անձին՝ նախազգուշացնելու կամ հեռացնելու նիստերի դահլիճից:

³ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Parameters on the relationship between the parliamentary majority and the opposition in a democracy: a Checklist, CDL-AD(2019)015, 21-22 June 2019, endorsed by the Committee of Ministers (5 February 2020), para. 103.

10

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պատգամավորի նկատմամբ կարող են կիրառվել հետևյալ կարգապահական միջոցները.

1) նախազգուշացում՝ անունը, ազգանունը հրապարակելով.

2) խոսափողի անջատում.

3) մեկ նիստում խոսափողից հանդես գալու իրավունքից զրկում.

4) հեռացում մինչև տվյալ օրվա ավարտը կայանալիք նիստերից՝ զրկելով այդ ընթացքում դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից.

5) Ազգային ժողովի նիստերի օրերին Ազգային ժողովի նիստերի դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից մինչև յոթ օրով զրկում:

Սահմանադրական դատարանը ՍԴՈ-1627 որոշմամբ նշել է, որ «խորհրդարանի կանոնակարգին համապատասխան՝ խորհրդարանի նիստը նախագահողի կողմից կարգապահական միջոցների կիրառումը հնարավորություն է տալիս արագ և արդյունավետ կերպով արձագանքել խորհրդարանի կողմից իր իրավասության իրացմանը, գործունեության իրականացմանը խոչընդոտող գործողություններին/երևույթներին: Դրա նպատակը, պատգամավորի խոսքի ազատությունը հարգելու հետ մեկտեղ, ժողովրդավարական գործընթացների արդյունավետ իրացումը երաշխավորելն է: (...) Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Ազգային ժողովի նիստը նախագահողի կողմից Ազգային ժողովի նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտող պատգամավորի նկատմամբ [«Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական] օրենքով նախատեսված կարգապահական միջոցների կիրառումն իրավաչափ է՝ պատգամավորի խոսքի ազատության իրավունքին միջամտության համաչափության տարրերի պահպանվածության պարագայում»:

Փաստորեն, Սահմանադրական դատարանն Ազգային ժողովի նախագահի (նիստը նախագահողի) կողմից պատգամավորի նկատմամբ կարգապահական միջոցներ կիրառելու՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը հիմնավորել է միայն «խորհրդարանի իրավասության իրացմանը, գործունեության իրականացմանը

խոչընդոտող գործողություններին/երևույթներին արագ և արդյունավետ կերպով արձագանքելու» անհրաժեշտությամբ: Մինչդեռ գտնում եմ, որ միայն նշված հանգամանքը չի կարող հիմնավորել օրենսդրի կողմից Ազգային ժողովի նախագահին պատգամավորի նկատմամբ ցանկացած կարգապահական միջոց կիրառելու լիազորություն վերապահելը: Ինչպես նշվեց, պատգամավորի կարգավիճակի, դրանից բխող նրա խոսքի ազատության և Ազգային ժողովի նախագահի սահմանադրական գործառույթների հետ կարող է համատեղելի լինել Ազգային ժողովի նախագահի (նիստը նախագահողի) կողմից պատգամավորի նկատմամբ ներգործության միայն այնպիսի միջոցների կիրառումը, որոնք չեն կրում շարունակական բնույթ և ուղղված են կոնկրետ իրավիճակում կարգուկանոնի, նիստի բնականոն ընթացքի վերականգնմանը:

Վերոգրյալի համատեքստում դիտարկելով «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կարգապահական միջոցները՝ կարծում եմ, որ դրանք անհրաժեշտ է տարանջատել երկու խմբի, որոնցից առաջին խումբն ընդգրկում է «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերով ամրագրված կարգապահական միջոցները, որոնք Ազգային ժողովի նախագահին (նիստը նախագահողին) հնարավորություն են տալիս պատգամավորին նախազգուշացնելու կամ համապատասխան խոսափողն անջատելու միջոցով դադարեցնել նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված խախտումները՝ դրանով իսկ վերականգնելով նիստի բնականոն ընթացքը:

Երկրորդ խմբում ներառվում են «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-5-րդ կետերով նախատեսված կարգապահական միջոցները: Վիճարկվող իրավակարգավորումներն Ազգային ժողովի նախագահին (նիստը նախագահողին) հնարավորություն են տալիս միանձնյա որոշել, թե, ի թիվս այլնի, արդյոք պատգամավորը ելույթում շեղվում է քննարկվող հարցից, կամ որ արտահայտություններն են, իր կարծիքով, վիրավորական, և դրա

հիման վրա պատգամավորների նկատմամբ կիրառել ընդհուպ մինչև այնպիսի խիստ կարգապահական միջոցներ, ինչպիսիք են մեկ նիստում խոսափողից հանդես գալու իրավունքից զրկելը, մինչև տվյալ օրվա ավարտը կայանալիք նիստերից հեռացնելը՝ զրկելով այդ ընթացքում դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից, ինչպես նաև Ազգային ժողովի նիստերի օրերին Ազգային ժողովի նիստերի դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից մինչև յոթ օրով զրկելը: Ավելին, Ազգային ժողովի նիստերում կարող են քննարկվել բազմաթիվ հարցեր, և գործող իրավակարգավորումներից հետևում է, որ որոշակի պահի Ազգային ժողովի նախագահի (նիստը նախագահողի) գնահատմամբ Ազգային ժողովի նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու կամ նիստի կարգը խախտող այլ գործողություն կատարելու համար պատգամավորը կարող է Ազգային ժողովի նախագահի (նիստը նախագահողի) միանձնյա որոշմամբ զրկվել նաև այլ հարցերի վերաբերյալ դիրքորոշում հայտնելու հնարավորությունից:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ գտնում են, որ մեկ նիստում խոսափողից հանդես գալու իրավունքից զրկելը, մինչև տվյալ օրվա ավարտը կայանալիք նիստերից հեռացնելը՝ զրկելով այդ ընթացքում դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից, ինչպես նաև Ազգային ժողովի նիստերի օրերին Ազգային ժողովի նիստերի դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից մինչև յոթ օրով զրկելն իրենց բնույթով այնպիսի միջոցներ են, որոնք ըստ էության առավելապես ոչ թե ուղղված են կոնկրետ իրավիճակում կարգուկանոնի, նիստի բնականոն ընթացքի վերականգնմանը, այլ, կրելով շարունակական բնույթ, ստեղծում են պատգամավորին իր խոսքի կամ դրսևորած վարքագծի համար «պատժելու» տպավորություն: **Նման պայմաններում վերը նշված միջոցների կիրառումն Ազգային ժողովի նախագահի (նիստը նախագահողի) կողմից միանձնյա կայացված որոշման արդյունքում համահունչ չէ պատգամավորի կարգավիճակին, դրանից բխող նրա խոսքի ազատությանը և Ազգային ժողովի նախագահի սահմանադրական գործառույթներին:**

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում են, որ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-5-րդ կետերն անհրաժեշտ էր

ճանաչել Սահմանադրության 94-րդ հոդվածին և 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասին հակասող և անվավեր:

Միաժամանակ հարկ են համարում գործող իրավակարգավորումների պայմաններում (հաշվի առնելով նաև սույն հատուկ կարծիքում ներկայացված դիրքորոշումները) անդրադառնալ այն իրավիճակներին, երբ որևէ խմբակցության գնահատմամբ, պատգամավորի կողմից թույլ է տրվել պատգամավորական էթիկայի կանոնների խախտում:

Նման իրավիճակներում կարող է գործադրվել խմբակցության (խմբակցությունների) կողմից **պատգամավորական էթիկային առնչվող հարցի վերաբերյալ ժամանակավոր հանձնաժողով** ստեղծելու նախագծով հանդես գալու, Ազգային ժողովի որոշմամբ այդպիսի հանձնաժողով ձևավորելու գործիքակազմը (Սահմանադրության 107-րդ հոդված, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 6-րդ գլուխ): Ընդ որում, նշված հանձնաժողովի ստեղծման հնարավորությունն այնքան է կարևորվել սահմանադրի կողմից, որ վերջինս Սահմանադրության 107-րդ հոդվածում ուղղակիորեն ամրագրել է, որ պատգամավորական էթիկային առնչվող հարցերի քննարկման և դրանց վերաբերյալ Ազգային ժողով եզրակացություններ ներկայացնելու համար Ազգային ժողովի որոշմամբ կարող է ստեղծվել ժամանակավոր հանձնաժողով:

Հատկանշական է նաև, որ այդ հանձնաժողովը ոչ միայն իր իրավասության շրջանակում քննարկում է պատգամավորական էթիկային առնչվող հարցեր և դրանց վերաբերյալ եզրակացություններ է ներկայացնում Ազգային ժողովին («Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ), այլև այդ **եզրակացությունները տեղադրվում են Ազգային ժողովի պաշտոնական ինտերնետային կայքում**, ինչի միջոցով պատգամավորի կողմից պատգամավորական էթիկայի կանոնների ենթադրյալ խախտում թույլ տրված լինելու կապակցությամբ պատգամավորական էթիկային առնչվող հարցի վերաբերյալ

14

ժամանակավոր հանձնաժողովի եզրահանգումները հասանելի են դառնում հանրությանը: Վերը նշվածն իր հերթին կարող է պատգամավորի համար իր վարքագիծը վերանայելու ազդակ լինել, ինչպես նաև համապատասխան խմբակցության (որին այդ պատգամավորն անդամակցում է) և ընտրողների ուշադրությունը հրավիրել առանձին պատգամավորի խոսքի և գործողությունների վրա:

4. Բացի այդ, հարկ եմ համարում անդրադառնալ նաև «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ և 5-րդ կետերին Սահմանադրական դատարանի կողմից տրված մեկնաբանությանը:

Սահմանադրական դատարանը ՄԴՈ-1627 որոշմամբ վերը նշված դրույթները Սահմանադրությանը համապատասխանող է ճանաչել այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ դրանցով սահմանված ժամկետներում պատգամավորին Ազգային ժողովի նիստերի դահլիճում ներկա լինելու իրավունքից զրկելը չի կարող արգելք հանդիսանալ այդ պատգամավորի կողմից Ազգային ժողովի նիստերում քվեարկություններին մասնակցության համար:

Սահմանադրական դատարանը նշել է նաև, որ «(...) շեշտելով [«Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական] օրենքով նախատեսված բոլոր ընթացակարգերին պատգամավորի մասնակցության կարևորությունը, այնուհանդերձ, ընդգծում է բոլոր դեպքերում քվեարկությանը պատգամավորի մասնակցության անկյունաքարային դերը, որի միջոցով է պատգամավորն իրականացնում իր առաքելությունը, արտահայտում իր կամքը՝ որպես ժողովրդի ներկայացուցիչ»:

Փաստորեն, Սահմանադրական դատարանն առանձնացրել է միայն պատգամավորի կողմից քվեարկությանը մասնակցելը, սակայն, **իմ գնահատմամբ, պատգամավորի լիազորությունները փոխկապակցված են, և քննարկվող հարցի վերաբերյալ կարծիքի ձևավորումը և իր խղճով ու համոզմունքներով առաջնորդվելով քվեարկությանը մասնակցությունը սերտորեն կապված են նիստի**

շրջանակում տեղի ունեցող քննարկումներին և բանավեճերին մասնակցելու պատգամավորի իրավունքի իրականացման հետ: Հետևաբար նիստերի դահլիճից հեռացված պատգամավորի համար քվեարկությանը մասնակցելու իրավունքի ապահովումը որոշ դեպքերում կարող է կրել ձևական բնույթ կամ չծառայել իր՝ պատգամավորի գործառույթների իրականացումն ապահովելու նպատակին, քանի որ վերջինս, հնարավորություն չունենալով մասնակցել նիստի շրջանակում տեղի ունեցող քննարկումներին և բանավեճերին, կարող է չունենալ քննարկվող հարցի վերաբերյալ դիրքորոշում ձևավորելու լիարժեք հնարավորություն:

Ավելին, բոլոր իրավիճակներում բացարձակ ճշմարտություն չէ, որ պատգամավորի իրավունքների շարքում ամենակարևորը քվեարկությանը մասնակցելու իրավունքն է: Օրինակ՝ եթե որոշակի հարցի վերաբերյալ առանձին պատգամավորի գաղափարները կիսում են քիչ թվով պատգամավորներ, նրա քվեն կարող է նշանակություն չունենալ քվեարկության գործընթացում: Այդ դեպքում հնարավոր է կոնկրետ իրավիճակում առավել կարևորվի այդ պատգամավորի կողմից ելույթով հանդես գալու, հարցերի և պատասխանների միջոցով իր դիրքորոշումը հրապարակայնորեն ներկայացնելու հնարավորության իրացումը՝ հատկապես հաշվի առնելով, որ խորհրդարանի նիստերը հրապարակային են (Սահմանադրության 101-րդ հոդված), ըստ այդմ, դրանց շրջանակում տեղի ունեցող քննարկումները, որպես կանոն, հասանելի են հանրությանը, իսկ հանրության համար պատգամավորի դիրքորոշումը ներկայացնելը չի կարող սահմանափակվել միայն որևէ քվեարկության ժամանակ դեմ կամ կողմ քվեարկելով:

5. Միաժամանակ հարկ եմ համարում նշել, որ Սահմանադրական դատարանը սույն գործով բարձրացված հարցերը դիտարկել է Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի համատեքստում՝ վերլուծելով նշված դրույթը և արձանագրելով, որ սույն գործով խոսքը վերաբերում է «(...) պատգամավորի՝ որպես «Հանրային ծառայության մասին» օրենքին համապատասխան՝ պետական քաղաքական պաշտոն զբաղեցնող

16

անձի՝ Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված գործառության անձեռնմխելիության համատեքստում պատգամավորական գործունեության շրջանակներում խոսքի ազատության (կարծիք հայտնելու իրավունքի) իրացման առնչությամբ նրա նկատմամբ կարգապահական միջոց կիրառելու և, ըստ այդմ, նրա՝ պատգամավորական գործունեության շրջանակներում խոսքի ազատության սահմանափակման հարցին»:

Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 1-ին մասն արգելում է իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո պատգամավորին հետապնդել և պատասխանատվության ենթարկել պատգամավորական գործունեության շրջանակներում հայտնած կարծիքի կամ քվեարկության համար (պատգամավորի ինդեմնիտետ (անպատասխանատվություն (non-liability))): Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1619 որոշմամբ նշել է, որ «(...) ինդեմնիտետը երաշխավորում է պատգամավորի՝ իր պատգամավորական գործունեության արդյունավետ իրականացումը՝ բացառելով պատգամավորի գործունեությունից բխող հայտնած կարծիքի կամ Ազգային ժողովում քվեարկության համար քրեական պատասխանատվությունն ընդհանրապես, հետևաբար նաև և քրեական հետապնդումը: **Սակայն պատգամավորի՝ իր գործունեության շրջանակներում, իր գործունեությունից բխող կարծիքի համար «արտաքին» պատասխանատվության բացառումն ամենևին չի ենթադրում պատասխանատվության բացառում ընդհանրապես, և հատկապես՝ չի բացառում «ներքին» պատասխանատվությունը՝ կարգապահական պատասխանատվությունը տարատեսակ սանկցիաների տեսքով»:**

Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 1-ին մասն ուղղված է պատգամավորին արտաքին ներգործությունից պատշպանելուն (ինչն արձանագրել է նաև Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1619 որոշմամբ), մինչդեռ սույն գործով վիճարկվող դրույթները վերաբերում են Ազգային ժողովի նախագահի կողմից պատգամավորի նկատմամբ կարգապահական

17

միջոցների կիրառմանը, որը տեղի է ունենում Ազգային ժողովի ներքին գործընթացների արդյունքում և չի առջնվում պատգամավորի «արտաքին» պատասխանատվությանը: Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ գտնում եմ, որ սույն գործով վիճարկվող դրույթների սահմանադրականությունը չպետք է քննարկվեր Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի համատեքստում:

6. Ամփոփելով սույն հատուկ կարծիքում ներկայացված դիրքորոշումները՝ կարծում եմ, որ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-5-րդ կետերը հակասում են Սահմանադրության 94-րդ հոդվածին և 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասին: Ավելին, իմ գնահատմամբ, Սահմանադրական դատարանը, մեկնաբանելով «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը, առանց բավարար հիմնավորումների առանձնացրել է պատգամավորի քվեարկությանը մասնակցելու իրավունքի իրականացման հնարավորություն ապահովելու անհրաժեշտությունը՝ առանց հաշվի առնելու Ազգային ժողովի նիստի շրջանակում տեղի ունեցող քննարկումներին և բանավեճերին մասնակցելու կարևորությունը:

ԴԱՏԱՎՈՐ՝

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

11 փետրվարի 2022թ.